

ВЈЕРА У ДОБА КОРОНЕ

1.

Пандемија болести COVID-19, коју изазива корона вирус (Sars Cov 2), ставила је цјелокупно човјечанство пред бројне изазове. Међутим, вјероватно је ријетко ко очекивао да ће ширење вируса постати својеврстан изазов за нашу вјеру. Притом, не мислим на упитаност о смислу такве појаве и разлогу због које је Бог допушта. Мислим на изазов нашем уобичајеном практиковању хришћанске вјере у богослужбеном простору и редовно учешће у светој литургији.

Од издијања пандемије епархијски архијереји наше Цркве издали су низ саопштења у којима су се на различит начин одредили према питању – да ли можемо да наставимо са својом богослужбеном праксом као да се ништа не догађа? Први одговори на ово питање варирали су од тога да наравно да можемо будући да је црква простор спасења, како душе тако и тијела, до тога да би требало да се у цркви владамо с појачаним мјерама опреза, избјегавамо сувишне физичке контакте и престанемо са цјеливањем светих икона, свештеничке руке и томе слично. Врло брзо, под лупу дошло је и питање причешћивања из једне чаше и једном кашичицом. Многи су одмах истакли како се нико никада преко причешћа није заразио (запањујуће је знати да неко располаже тако поузданим подацима о двијехиљадегодишњој историји Цркве) и да је онима који имају икакву сумњу у погледу могућности да се на тај начин прене-се било каква зараза боље да на литургију ни не долазе. У реакцијама на ова саопштења могло се уочити својеврсно презрење према саопштењима црквених предстојатеља којима је уопште отворена могућност да црква може бити простор заразе. Такви архијереји су сумњичени за модернизам и поводљивост за трендовима овог свијета и недостатак вјере.

Међутим, није много требало па да различите државе у којима наша Црква живи донесу ванредне мјере којима је простор за даље спекулације око тога шта чинити сужен. Тако је у неким случајевима ограничен максималан број вјерника на богослужењу, а у другима су богослужења у потпуности забрањена. У тим случајевима нашим архијерејима није преостало ништа друго него да ове одлуке спроведу и затворе цркве. Слично се десило молитвеним литијама у Црној Гори, те је Митрополија црногорско-приморска објавила да се у наредном периоду литије неће организовати. Сличан развој догађаја могли смо пратити и у другим помјесним али и у другим хришћанским црквама.

Да ли је замисливо да нам цркве буду затворене? Како можемо а да не служимо литургију? Шта ћемо без редовних обреда? Зар је могуће замислити да се у „лађи спасења“ која је Црква, шири зараза? Шта у овим околностима уопште можемо да предузмемо? Како је обичај да се у сусрету са различитим па и оваквим изазовима обраћамо црквеном предању, тако ћу и ја покушати да, разматрајући неколико примјера из историје Цркве, изнађем одговоре на нека од ових питања.

2.

Када размишљамо о епидемији у старом вијеку, прво што нам на ум пада је куга. Епидемије куге су свакако најбоље документоване. Можда због тога што је болест услијед својих карактеристичних симптома и брзог ширења омогућавала да буде лако препозната. Поред тога, високом стопом смртности изазивала је застрашујућа пустошења која су свакако остваривала и најјачи психолошки ефекат на хроничаре оног времена. Шта се у доба куге дешавало са црквама и њеним обредима?

Најпознатија епидемија куге у Византији била је она која је избила за вријеме владавине цара Јустинијана. Епидемија је избила у љето 541. у Пелусијуму, у Египту, и ширила се у два смјера: на запад, даље према Египту и сјеверноафричкој обали, и источно, ка Палестини. Убрзо је болест стигла у све веће градове на том потезу, попут Александрије и Јерусалима, а средином прољећа 542. и у престони Константинопољ. Најдетаљнији опис збивања даје нам Прокопије Кесаријски у другој књизи своје *Историје ратнова*.

Приказујући застрашујуће ефекте епидемије, он нас извјештава о бројним жртвама које је из дана у дан болест односила. Иако историчари сумњају у вјеродостојност бројки које наводи, оне могу послужити макар као симболички приказ размјера катастрофе. Ова фасцинација бројем мртвих тијела за које је требало побринути се на којекакве начине (сахрањивањем у све постојеће гробнице, затим у масовне, потом у куле, а на самом крају у море), једнако је карактеристична и за опис који нуди његов савременик Јован, епископ Ефески, у својој *Црквеној историји*. На врхунцу епидемије, дневно је умирало по више од 10.000 (према Прокопију) или читавих 16.000 (према Јовану) људи. И то само у престолу Константинопољу.

Прокопијев опис нуди три застрашујућа, али за нашу тему занимљива детаља. Прво, он наводи како је куга дошла са бројним приказима које су се јављале у људском облику, а сличан опис даје и Јован, говорећи о указањима људи без главе у бронзаним бродицама. Оне које би их срели, ове приказе би удариле у неки дио тијела и несрећник би се одмах разбољео. Људи су покушали да се одбране зазивајући „најсветије име“ Божије, али то није помагало. Није помагало ни то што је велики број људи уточиште потражио „у светињама“, тј. црквама, гдје би се сакривали. И тамо су, вели овај хроничар, „непрестано умирали“.¹

Друго, Прокопије нам говори да су, услијед великог броја преминулих, њихови остаци сахрањивани на различита (горе побројана) мјеста, те да су у то доба „уобичајени обреди погребња“ били занемарни. Није било погребних поворки, нити су се „уобичајене пјесме пјевале“ над њиховим одром. Кратко речено није било опијела, а тијела су сахрањивана којекуде.

На крају, Прокопије наводи и да су улице Цариграда биле сабласно пуне. Било је немогуће срести човјека, а и ако бисте га срели, вели он, тај би носио тијело неког покојника. Они који су били те среће да их је болест заобишла или су се старали за болесне у кући или туговали за преминулима. И још једном додаје: „сваки човјек носио је одјећу примјерену приватном боравку и мирно пребивао код куће“.² Тако и Јован Ефески пише да је све стало, и да „нико

¹ Прокопије Кесаријски, *De Bellis*, II.XXII.

² Ibid.

није радио свој посао³. Додаје да би свако ко је излазио напоље носио своје исписано име које је висило око врата или руке.⁴ На тај начин се, можемо закључити, осигуравало да су на улици само они који морају да буду.

Из ових описа можемо да закључимо сљедеће. Људи су уточиште од опаке болести тражили у светињама, тј. црквама (и манастирима), надајући се да су макар у овом простору спасења сигурни. Међутим, ипак нису били. Узгред, знамо да је неколико вијекова раније, у вријеме Светог Пахомија, избила епидемија куге која је однијела не само његов, него и живот великог дјела његовог братства, и то управо у васкршњем периоду 346. године. На врхунцу епидемије, опијело и други обреди нису вршени. Напросто, ако је и имао ко да их врши, а таквих је свакако из дана у дан било све мање, то се није чинило – што, вјероватно, због високог ризика од заразе, што због чињенице да ни иза умрлих више нису остајали чланови породице који би у обреду учествовали. Коначно, сви они који су и даље били здрави у вријеме трајања епидемије остајали су у својим кућама, а град је био пуст.

Иако у овом опису хроничари не експлицирају шта се у периоду епидемије збивало са црквама и богослужењима, чини се да је могућност да су се хришћани ипак редовно окупљали на заједничким богослужењима веома мала. Ако се у црквама умирало, опијела се нису вршила, а ријетки преживјели су остајали у својим кућама, вјероватноћа да се вјерни народ ипак редовно окупљао на недељном богослужењу чини се готово непостојећом.

Неко ће можда рећи: да, богослужење је престало, али тек онда када више није имао ко да га врши. Међутим, чак ако узмемо у обзир најпесимистичније процјене стопе смртности које нам говоре да је у Константинопољу током ове епидемије умрла половина становништва⁵, не би се дало закључити да је сав црквени клир страдао од куге. Друго, чак и да је извјесно да су сви свештеници умрли од куге, какву поуку из тога можемо да извучемо? Да ли то онда значи да треба да сачекамо да сви свештеници помру да бисмо

³ Јованова хроника епидемије куге, сачувана је у *Хроникама* Псеудо-Дионисија из Тел-Махре. В. Pseudo-Dionysius of Tel-Mahre, *Chronicle. Part III*, ed. Witold Witakowski (Liverpool University Press, 1996), стр. 88.

⁴ Ibid, 93.

⁵ Thomas Henry Hollingsworth, *Historical Demography* (London, 1969), стр. 365–367.

затворили цркве? Ако не, какво оправдање можемо да понудимо за различите облике превентивног дјеловања?

3.

Анастасије Синаит у 7. вијеку разматра питање да ли је морално предузети превентивне мјере и побјећи од ширења куге. Овај богослов разликује кугу изазвану *природним* узроцима и ону изазвану гњевом Божијим. Уколико болест долази као посљедица гњева Божијег и казна је за гријех, онда је од ње немогуће побјећи. Ако је, међутим, ријеч о болести која долази као посљедица природних, а не натприродних узрока, онда је сасвим оправдано одатле се удаљити из такве средине и потражити спас другдје.⁶ Који су то природни узроци?

Под овима Анастасије подразумејева оно што нам Хипократ и Гален говоре о узроцима ове и других заразних болести. Хипократ је сматрао да куга настаје као посљедица злоћудног загађеног ваздуха, названог *мијазма*. Ову идеју усвојио је и Гален, други највећи медицински ауторитет антике, и она је била доминантно објашњење поријекла заразних болести попут куге, колере, маларије све до 19. вијека. Отуда су препоручени начини борбе са загађеним ваздухом (за који се сматрало да махом погађа урбане средине) били да се од њега побјегне или да се покуша прочистити удисањем снажних арома зачина и биља. Узгред, то је разлог зашто су доктори који су лијечили кугу од 17. до 19. вијека носили маске са карактеристичним „кљуном“ у коме се налазило миришљаво цвијеће и зачини, а које су постали визуелни синоним за ову болест.

Ово кратко свједочанство говори нам да, иако болест долази (по правилу) као казна Божија, она је (макар) понекада и пука посљедица природних узрока, првенствено загађеног ваздуха који често карактерише пренасељене градове. Од Божијег гњева се може бјежати, али се не може побјећи, и стога је таква врста подухвата не само погрешна, него и узалудна. Међутим, од болести која долази као посљедица природних узрока не само да се може бјежати, него се може и побјећи. Зато се мјере предострожности које могу да помогну да човјек не постане жртва заразе не сматрају неморалним, штавише, оне се препоручују.

⁶ Анастасије Синаит, *Quaest. moral.* 114 (PG 89.765).

4.

Зашто онда Византинци нису више радили на превенцији ширења заразе? Прво, зато што уколико је једино рјешење да се побјегне од мјеста заразе, оно није универзално примјењиво. Можда неко и може у неком тренутку да побјегне од *мијазме*, али то свакако не могу учинити сви становници једног града истовремено, а нарочито не свих градова у исти час. Друго, (можда и важније од тога) иако су постојала, натуралистичка објашњења поријекла епидемије нису била задовољавајућа. Загађен ваздух није могао да објасни зашто епидемија избија периодично и зашто се у тим периодима креће од једног до другог града, зашто не погађа све становнике града него само неке, и зашто (ако је тако) онда не прави разлику између оних који су изложенији загађеном ваздуху и лошим животним условима (сиромаша) и оних који нису (богаташа). Већу експаланаторну моћ нису имала ни друга објашњења, попут различитих сујевјера или оних која су узрок појаве епидемије приписивали кретањима небеских тијела.

Наравно да су као хришћани Византинци сматрали да Божија воља и провиђење управља током историје и појединачним судбинама. Међутим, да се закључити да је управо овај *недостатак гру-тої ваљаної објашњења* поријекла болести био прави разлог зашто је она приписана гњеву Божијем. Тако, рецимо, аутор *Чуда Светиої Димитрија*, писаног у седмом вијеку, видјећи како болест не штеди ни дјецу, ни жене, ни младе, ни снажне, ни слабе, закључује да је то стога како нико не би могао да окриви *мијазму* за узрок болести, него би свако могао да закључи да је у питању дејство божанског гњева.⁷ Прокопије Кесаријски констатује да се болест не преноси додиром, будући да су многи од оних који су (попут љекара) видели болесне или сахрањивали мртве остали незаражени, док су други који нису дошли у контакт с њима падали као покошени.⁸ Он се отворено изругује онима који настоје изнаћи каква природна објашњења ове болести јер су она сасвим нејасна и њима заваљају сами себе и друге. Слично томе, Јован Ефески наводи како

⁷⁾ Lemerle, Paul, *Les plus anciens recueils des miracles de Saint Démétrius et la pénétration des slaves dans les Balkans: Le monde byzantin*⁶, (Paris: Centre National de la Recherche Scientifique, 1979), стр. 77.

⁸⁾ Прокопије Кесаријски, *De belis*, II.XXII.

је болест једнако погађала слабе сиромаше као и моћне богаташе како би људи били задивљени праведним судом Божијим који се не може разумијети ни појмити.⁹

Можемо да претпоставимо да су у оно вријеме заразне болести у много значајанијем проценту погађале оне који су живјели у тежим животним (па самим тим и хигијенским) условима – тј. сиромашне слојеве друштва. Управо то је разлог што Пропокије Кесаријски и Јован Ефески стално подвлаче да болест није дискриминисала између богаташа и сиромаша. Када се епидемија једнако распростире дуж скале друштвене моћи која се подудара са скалом услова живота, то мора да је знак да она са природним узроцима нема везе. Она је божанског поријекла.

Из овог се да закључити да је поред општег повјерења у божанско провиђење, на Византинце велики утицај имала чињеница да није постојало задовољавајуће објашњење природног поријекла куге. То је мање-више био случај све до краја 19. вијека када је Александар Јерсин открио да ову болест изазива бактерија *Yersinia pestis* коју са пацова на људе најчешће преносе пацовске бубе. Поријекло и начин ширења зараза уопште добило је адекватно објашњење тек када је откривено постојање патогена (бактерија, вируса, гљивица...) који их узрокују. Данас знамо неупоредиво више о куги и њеним различитим облицима (дубонској, пнеумонској), начину њеног ширења, лијечењу (антибиотицима) и превенцији (вакцинацији у ризичним подручјима и међу ризичним групама). И то знање има велику експланаторну моћ, тако да не оставља много простора за сумњу да је ријеч о појави која има натприродне узроке.

5.

Видјели смо да је Анастасије Синаит сматрао да се болест која има природне узроке може, па чак и треба издјећи превентивном промјеном боравишта. Неки светитељи су такође предузимали конкретне мјере како би спријечили ширење куге. Тако је, рецимо, Свети Никола Сионски, који је живио у 6. вијеку, био осумњичен

⁹ Pseudo-Dionysius of Tel-Mahre, *Chronicle*, 87. По свему судећи, Константинопољ је у то вријеме погодила епидемија дубонске куге која се преносила углавном уједима пацовске бубе. За разлику од ње, много опаснија је пнеумонска куга која напада плућа и преноси се капљичним путем (попут COVID-19).

за то да је намјерно хтио да изазове оскудицу хране у граду у коме је био епископ (Пинара у Ликији). Сазнавши за ширење куге (у вријеме цара Јустинијана) Свети Никола је забранио сељацима из околине да улазе у град и продају своје производе на градској пијаци, држећи вјероватно да су они или преносиоци болести или потенцијалне жртве заразе која је већ овладала градом. Царски службеници су посумњали у његове намјере, држећи да заправо жели да доведе град у оскудицу (или подигне цијену робе), и покушали да га ухапсе, како нам његово житије свједочи.¹⁰

Два вијека раније, Свети Јефрем Сиријски је сазнао да се куга шири Едесом и прекинуо је, како нам Созомен говори, свој отшелнички „живот филозофа“. Дошао је у град, прикупио прилоге и обезбједио око 300 лежајева за болесне који су смјештени испод јавних тремова. У наредном периоду, Јефрем се сам старао за болесне да би послије неког времена преминуо, вјероватно и сам се заразивши кугом.¹¹

Ова два примјера свједоче нам да су хришћански јерарси, били они ђакони попут Јефрема или епископи попут Николе, у вријеме епидемија куге настојали како да спријече ширење заразе, тако и да обезбједе здравствену његу за оне обољеле. Притом ваља имати на уму да су се, као и за неке друге маргинализоване друштвене категорије, за болесне истински старали једино хришћани. Тако је и болница, као установа која нуди бесплатну професионалну здравствену његу, изворно хришћански изум, на коме првенствено можемо захвалити још једном епископу – Светом Василију Великом.

6.

Шта нам ови историјски примјери говоре о томе како као хришћани треба да се владамо у доба пандемије корона вируса? Имајући у виду историјску дистанцу која са собом носи све оне разлике у животним условима између нпр. 6. и 21. вијека, некакве аналогije са савременошћу је ипак могуће успоставити, а онда извући и неке поуке. Како из сличности, тако и из разлика између тог и данашњег времена.

¹⁰⁾ G. Anrich (прир.), *Vita Nicolai Sionitae*, (Leipzig, Berlin, 1913, 1917), I, стр. 40; II, стр. 243 и даље.

¹¹⁾ Созомен, *HE*, 16. Иначе, смрт од куге није била ријеткост међу светитељима. Као што смо видјели, тако је скончао и Свети Пахомије, али и многи други.

Прво, пуне улице и празне цркве нису ништа ново. Цркве су, по свему судећи, баш као и улице биле пуне и у царском граду у јуку његове славе, у доба славног Јустинијана, када га је задесила епидемија куге. За разлику од оновремених Византинаца, нама је познато како епидемије настају, па самим тим можемо да просудимо да ли је одговорније повући трагичне али може се испоставити спасоносне потезе и привремено затворити парохијске цркве онда када тако можемо спријечити ширење заразе или онда када више не буде никога ко би у њих ишао.

Друго, ни тада као ни данас, није се могло рачунати на то да је физички простор цркве безбједан од ширења заразе. Они који су се у шестом вијеку надали да ће избјећи епидемију сакривањем у свештени простор, „умирали су непрестано“, како вели Прокопије. Пошто знамо да су патогени преносиоци заразе, имамо прилику да предузмемо све што је у нашој моћи да се не понови да људи шире заразу, или не дај Боже умиру, чак и у светињама.

Треће, у ситуацији у којој су сматрали да могу да спријече ширење заразе или помогну лијечење оних који су од ње обољели, поједини прослављени светитељи чинили су све што су могли да тако и буде. Уколико је зараза изазвана природним узроцима, а знамо да корона вирус то јесте, с њоме се може и треба борити. Како превенцијом тако и помагањем онима које је болест већ задесила.

Тако долазимо до суштинске разлике између ова два контекста – епидемије куге у 6. и пандемије корона вируса у 21. вијеку. У периоду када се није знало за постојање патогена који узрокују заразне болести (вируса, бактерија) овај недостатак ваљаног објашњења узрока њиховог настанка представљао је доказ да се ради о натприродној појави. Друкчије речено, *недостатак доказаних узрока био је доказ њиховој нејостојања*, због чега је читава ствар примарно схваћена као божанска казна. Међутим, данас смо савршено свјесни да како куга, тако и болест COVID-19 има у потпуности *природне* узроке. А то нас ослобађа терета објашњавања тога какав је то Бог који тако кажњава човјечанство, али нам зато ставља *шереш одговорности*, јер знамо да ширење заразе зависи директно и искључиво од нас самих.

Тренутно се налазимо у ситуацији у којој државне власти (како у Српској тако и у Србији) не желе да наруше „светост“ богослужбеног простора и пропишу додатне мјере предострожности – ограниче број окупљених вјерника или у цјелини забране богослужбена сабрања. Неко ће рећи да би такав потез био непопуларан и утицао би на рејтинг у традиционалним друштвима какво је наше. Истовремено, чини се да велики број архијереја и даље сматра да би то било сувишно – јер је простор Цркве безбједан када су вируси у питању. Они пак који предузимају одређене мјере предострожности не одлучују се на радикалније потезе (попут укидања обреда и парохиских богослужења или промјене праксе причешћивања) вјероватно страхујући да би такви поступци изазвали саблазан, барем у неким хришћанским круговима. Изузетак су наравно архијереји који живе у оним земљама дијаспоре у којима су их државни органи лишили могућности избора забраном свих богослужења.

Оно што нарочито забрињава јесте чињеница да је читаво питање у многим изјавама црквених предстојатеља интерпретирано као „испит вјере“, и то оне личне. Они који вјерују, тврди се, наставиће са досадашњом праксом, а они који не вјерују „боље да не долазе“. Такав став непотребно дијели црквено тијело на „невјерне“ и „вјерне“. То забрињава јер управо је задатак пастира, усудио бих се рећи, да никакве, па ни такве подјеле у од Бога им повјереним заједницама не дозволе. Ако говоримо о томе да је наша вјера на испиту, онда бих рекао да је оно што се испитује наша вјера у дјелатну љубав према ближњем на коју нас Господ прије свега позива, оличена у одговорности за његово добро, а не поносита увјереност у сопствену вјеру. Уосталом, можда ће се услијед нових мјера државних власти испоставити да ће и једни и други бити ускраћени да доказују своју „(не)вјеру“ учешћем у богослужењу. Што ће у очима многих оне „вјерне“ ставити у помало понижавајући положај да „вјерују“ све док им власт не каже супротно.

С друге стране, заиста је трагично замислити да се у црквама не служе литургије. Вјероватно се нико од данас живих хришћана није срео са сличним стањем. И то нас ставља пред бројна питања на која треба да изнађемо одговоре. Да ли је рјешење да се радикално

ограничи број учесника на литургији?¹² На који број и ко би они били, како би се бирали? Да ли би и у таквим условима могле да се спроведу превентивне мјере предострожности и присутни заштите од заразе? Да ли би то власт у Српској и у Србији дозволила? Или је рјешење да се богослужења у парохијским црквама у потпуности укину а да остану само она у манастирима? Да ли је сада тренутак да оставимо монахињама и монасима да се моле за нас и савршавају евхаристију „за живот свијета“? Или је пак нужно прекинути са свим богослужењима на свим мјестима? У каквом стању ће се Црква, као заједница утемељена на евхаристијском сабрању, тада наћи? Теолошки одговори на ова питања могу или да диктирају нашу праксу или да је слиједе, нудећи накнадне рефлексије о ономе оно што ситуација од нас буде захтијевала. Утисак ми је да ће брзе промјене у развоју догађаја условити да ово друго буде случај.

У данима који слиједе можемо очекивати да ће се потврдити да је поред мог пријатеља, о. Милана, одређени (надати се не и велики) број свештеника већ заражен овим вирусом. По природи своје службе која подразумијева бројне контакте с људима (укључујући и давање благослова на традиционалан начин – љубљењем руке), свештеници су међу људима који су највише изложени опасности од заразе. У сјеверној Италији је од корона вируса већ страдало 28 свештеника Римокатоличке Цркве. Поред тога, с обзиром на период инкубације (од 4 до 14 дана) током кога заражени нема никакве симптоме па ни не зна да је заражен, они су у највећој опасности да заразе велики број других људи. Шта ћемо урадити? Да ли ћемо чекати да нас држава примора да реагујемо или ћемо сами преузети одговорност? Да ли ћемо прије послушности властима показати одговорност према вјернима? И ако ћемо нешто предузети када ситуација ескалира, какво оправдање ћемо имати за то што то нисмо раније учинили?

Извор: teologija.net

22. 03. 2020.

¹²⁾ У тренутку закључења овог текста, објављена је вијест да је Патријарх Иринеј наложио свештенству београдско-карловачке архиепископије да богослужбени живот саобрази мјерама Владе Републике Србије којима се забрањује окупљања више од петоро лица на једном мјесту.

